

ZVUKOVÁ PODOBA VÝZNAMOVÉ JEDNOTKY / ZNAKU (slova, morfému, větného členu, věty) se může měnit:

- při skloňování a časování
prosit → [prozba] *prosba*
- při kontaktu s jinou významovou jednotkou
pak [pak] → *pak byl* [paɡɔbɪl]
- na hranicích významových jednotek
voda → [vot] *vod*
- při adaptaci přejatých slov
angl. [klʌb] *club* → [klup] *klub*
- v rychlém, nepečlivém nebo naopak příliš pečlivé projevu
který → [kɛri:], *otec* → [votɛts̩]
- a v dalších situacích

Tyto změny jsou někdy *nepřesně* chápány jako změny ve výslovnosti písmen podle jejich polohy.

kdo → [gdo]

Symbolsy použité ve vzorcích níže

C = konsonant

V = vokál

∪ = vysloveno dohromady

N = neznělý obstruent

Z = znělý obstruent

S = sonora

TYPY ZMĚN PODLE PRAVIDELNOSTI

náhodné

dochází k nim jen v některých případech, ojediněle

např. změna *o-e* → *o-o*

pomeranč:

[pomerant̩] → [pomorant̩]

×

komediant *[komodijant]

pravidelné

dochází k nim vždy, pokud jsou pro ně podmínky

např. asimilace znělosti v češtině

$N + Z \rightarrow ZZ$

kreslit → *kresba* [krezba]

(kromě [v]: *svůj* × *zvat*)

$Z + N \rightarrow NN$

žába → *žabka* [zapka]

TYPY ZMĚN PODLE VZDÁLENOSTI

kontaktní

zvukový prvek má vliv na
bezprostředně sousedící zvukový
prvek

např. asimilace znělosti
s babičkou [zɔbabitʃkou]

distantní („na dálku“)

zvukový prvek má vliv na
zvukový prvek, který s ním
bezprostředně nesousedí

[pomɛrantʃ] → [pomorantʃ]
detektiv: [dɛtɛktɪf] → [dɛdɛktɪf]

TYPY ZMĚN PODLE DOBY

synchronní

dějí se v současném jazyce,
pokud se například dvě slova
setkají ve větě

např. asimilace znělosti v
současné češtině

diachronní (historické)

předpokládáme, že k nim došlo
při vývoji určitého jazyka

např. staročeské [g] se během
vývoje češtiny změnilo na [h]
(*noga* → *noha*)

TYPY ZMĚN PODLE SPISOVNOSTI

spisovné

změny ve výslovnosti, které jsou
pokládány za přípustné ve
standardní výslovnosti jazyka

např. asimilace znělosti u
konsonantů na rozhraní dvou slov

$N + Z \rightarrow ZZ$

pes byl [pɛzɔbɪl]

(× *pes sedí* [pɛsɔsɛʃi:])

nespisovné

změny, ke kterým běžně dochází,
ale které nejsou pokládány za
přípustné ve standardní
výslovnosti jazyka

např. asimilace znělosti na
rozhraní slov, pokud druhé slovo
začíná na vokál nebo sonoru

$N + S \rightarrow ZS \times \mathbf{NS}$

pes má [pɛzɔma:] × [pɛsɔma:]

$N + V \rightarrow ZV \times \mathbf{NV}$

pes umí [pɛzɔumi:] × [pɛsɔ(?)umi:]

TYPY ZMĚN PODLE SPOUŠTĚČE

fonetické vlastnosti

změna je způsobena fonetickou vlastností a není závislá na významu nebo gramatických vlastnostech

všechny dosud uvedené

lexikální/gramatické vlastnosti

ze synchronního hlediska je změna závislá na významu nebo na gramatických vlastnostech

ruka → *ruce*, *noha* → *nožce*

irština: [kat] *cat* „kočka“

→ [a xat] *a chat* „jeho kočka“

→ [a kat] *a cat* „její kočka“

→ [a gat] *a gcat* „jejich kočka“

diachronně jsou to foneticky podmíněné změny

TYPY ZMĚN PODLE POVAHY

transfor- mační	fúzní	zánikové	vznikové	přesmykové
zvukové prvky se mění na jiné	zvukové prvky splývají dohromady	zvukové prvky se vypouštějí, zanikají	zvukové prvky se vkládají, vznikají	poloha nebo pořadí zvukových prvků se mění, přesmykuje
<i>asimilace, disimilace</i>	<i>fúze</i>	<i>elize</i>	<i>proteze, epenteze</i>	<i>metateze</i>

Asimilace (= spodoba)

- kontaktní × distantní
- progresivní × regresivní
shoda → [**s**xoda] × [**z**hoda]
- částečná × úplná
latina: *illegibilis* „nečitelný“ ← *in* (záporka) + *legibilis* „čitelný“,
tj. [ll] ← [n] + [l]

V+V × C+V, V+C × C+C

V+V

- např. **vokálová harmonie** v turečtině

el „ruka“ *el-ler* „ruce“

adam „člověk“ *adam-lar* „lidé“

pomeranč: [pomeɾantʃ] → [pomorantʃ]

peloton: [pɛloton] → [pɛlɛton]

C+V

- např. **sonorizace**

plakát: [plakɑ:t] → [plagɑ:t]

demokracie: [demokrɑtsɨjɛ] → [demogrɑtsɨjɛ]

C+C

- asimilace znělosti
(viz příklady výše)
- asimilace místa artikulace
špatně: [ʃpatɲɛ] → [ʃpacɲɛ]
sčítat [stʃi:tat] → [ʃtʃi:tat]
pan Kovář [panɔkova:ř̩] → [panɔkova:ř̩]
- asimilace způsobu artikulace
pošta: [poʃta] → [potʃta]
lepší: [lɛpʃi:] → [lɛptʃi:]

Disimilace

- spíše vzácnější, často ojedinělá/nepravidelná změna
svoboda: [svoboda] → [sloboda]
velbloud: [vɛlbloʊt] → [vɛmbloʊt]
- napříč jazyky existuje tendence vyhýbat se stejnému místu artikulace u CVC posloupností

Fúze (= splývání)

čeština

injekce: [ʔɪnʲɛktɕɛ] → [ʔɪɲɛktɕɛ]

pojd' sem → *pocem*

angličtina

what you [wɒt ju] → *whatcha* [wɒtʃə]

sanskrt

atra „zde“ + *adya* „nyní“ → *atrādyā* „nyní zde“

[a] + [a] → [a:]

atra „zde“ *īśvaraḥ* „pán“ → *atrēśvaraḥ* „pán zde“

[a] + [i:] → [e:]

Elize

- elize V

materiál: [matɛrija:l] → [matrɪja:l]

- elize C

kostka: [kostka] → [koska]

tkanička: [tkanɪtʃka] → [kanɪtʃka]

prázdniny: [pra:zdɲɪni] → [pra:znɪni]

lžička: [lʒɪtʃka] > [ʒɪtʃka]

- elize celých slabik

nějaký: [ɲɛjaki:] → [ɲɛaki:] → [ɲa:ki:]

povídám: [povi:da:m] → [pa:m]

protože: [protoʒɛ] → [přɛ]

jestli půjde do školky: [ʔɛslɪ pɛ: do ʃkolki]

Vkládání hlásek

Proteze → protetické hlásky

okno → *vokno*

Olomouc → *Holomóc*

třešně → *střešně*

Epenteze → epentetické hlásky

lžička → *ližička*

ponrava → *pondrava* (druh larvy)

Vkládání na konec slov (paragog)

japonština: angl. [ais] *ice* → jap. [ajsu] *aisu* „led“

Metateze (přesmyčka)

lžička: [lʒɪtʃka] → [ʒlɪtʃka] *celer*: [tsɛlɛr] → [tsɛrɛl]
permanentka: [pɛrmanɛntka] → [pɛrnamentka]

(44) Metathesis in Hanunoo:

a. no alternation

lima	five	ka-lima	five times
pitu	seven	ka-pitu	seven times

b. /u/ deletion

duwa	two	ka-dwa	twice
tulu	three	ka-tlu	three times

c. /u/ deletion and metathesis

ʔusa	one	ka-sʔa	once
ʔupat	four	ka-pʔat	four times
ʔunum	six	ka-nʔum	six times

Konsonantická síla / síla konsonantů

= Míra, jakou se konsonant artikulačně a akusticky blíží vokálům.

Lenizace/lenice

„Oslabování“ konsonantů.

Fortizace/fortice

„Zesilování“ konsonantů.

Tři základní typy změn konsonantické síly:

1) **Otevírání**

Změna od zavřenějších k otevřenějším segmentům.

2) **Sonorizace + otevírání**

Změna neznělých ve znělé + otevírání.

3) **Vokalizace**

Změna konsonantů ve vokály.

1) Otevírání

geminovaná okluziva	→	jednoduchá okluziva	→	afrikáta	→	frikativa	→	[h]	→	zánik
	→	degeminace	→	afrikatizace	→	spirantizace	→	debukalizace	→	elize
[pp], [pp ^h]	→	[p], [p ^h]	→	[p̪]	→	[ɸ]	→	[h]	→	(nic)
			→	[p̪f]	→	[f]	→			
[tt], [tt ^h]	→	[t], [t ^h]	→	[t̪θ]	→	[θ]	→			
			→	[t̪s]	→	[s]	→			
[kk], [kk ^h]	→	[k], [k ^h]	→	[k̪x]	→	[x]	→			

2) Sonorizace + otevírání

neznělá okluziva	→	znělá okluziva	→	kontinuanta	→	aproximanta	→	zánik
	→	sonorizace	→	spirantizace, „verberantizace“	→	„approximantizace“	→	elize
[p]	→	[b]	→	[β]	→	[β̞]	→	(nic)
			→	[v]	→	[ʋ]	→	
			→		→	[w]	→	
[t]	→	[d]	→	[ð]	→	[ð̞]	→	
			→	[z]	→	[ɹ]	→	
			→	[r]	→		→	
[k]	→	[g]	→	[ɣ]	→	[ɰ]	→	
			→		→	[j], [w]	→	

3) Vokalizace

laterální aproximanta	→	semivokál	→	vokál
[l]	→	[w] [ɰ]	→	[u] [o]
	→	[j]	→	[i]

Co způsobuje/podporuje zvukové změny?

usnadnění
artikulace

zlepšení
percepce

neporozumění

příznakovost

mimojazykové
faktory